

2. Коландер Д. Финансовый кризис и провалы современной экономической науки / Д. Коландер, А. Кирман, Г. Фельмер // Вопросы экономики. – 2010. – №6. – с.10-25.

3. Российская экономика. Тенденции и перспективы. – М.: Проспект; ИЭПП, 2010. – с.52.

4. Длугопольський О.В. Публічні фінанси за умов фінансово-економічної кризи та трансформації світової економіки / О.В. Длугопольський // Фінанси України. – 2012. – №8. – С.108-109.

5. Сайт OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/26/56/33717459.xls>

6. Сайт KPMG [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpmg.com/global/en/services/tax/tax-tools-and-resources/pages/corporate-tax-rates-table.aspx>

7. Режим доступу: epp.eurostat.ec.europa.eu/.../2-29042013-CP-E

8. Режим доступу: epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY.../KS-EK.../KS-EK-13-002-EN.PDF

Надійшла до редколегії 01.01.14

Л. Демиденко, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС ЕС: ПРИЧИНЫ И ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ

В статье обобщены причины финансового кризиса и раскрыто комплекс мер по преодолению последствий финансового кризиса и оздоровлению финансовых систем стран-участниц ЕС.

Ключевые слова: финансовый кризис, бюджет, дефицит государственного бюджета, государственно налоговая политика, налог на прибыль, налоговая система; социальные сборы.

L. Demydenko, PhD in Economics, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FINANCIAL CRISIS IN EU: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

The article summarizes the causes of the financial crisis and reveals a set of measures to overcome the consequences of the financial crisis and stabilize the financial systems of the EU member states

Keywords: financial crisis, budget deficit, national debt, income taxes, fiscal policy, tax system; social contributions.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014; 160: 27-33

УДК 330.341.2

JEL O 170

О. Демидюк, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПІДВИЩЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Досліджено проблему інституційної ефективності економічної системи України в контексті сталого розвитку. Визначені особливості інституційної матриці економічної системи України. Обґрунтовано шляхи підвищення інституційної ефективності національної економіки.

Ключові слова: ефективність, інституційна ефективність, інституційна матриця, економічна система.

Постановка проблеми. Ефективність як ключове поняття економічної науки наповнюється нині новим змістом. Це пов'язано, в першу чергу, з усвідомленням того факту, що соціальні аспекти функціонування людського співтовариства справляють значний вплив на розвиток різнорівневих економічних систем. Саме тому концепція сталого розвитку набула сьогодні пильної уваги практично в усіх сферах людської життєдіяльності. Перехід до сталого розвитку має ґрунтуватися на принципах економічної ефективності, гармонійності розвитку людини та навколишнього середовища, соціальної справедливості. Звідси можна зробити висновок, що на перший план в сучасному економічному аналізі виходить інституційна складова, котра включає в себе пізнання основоположних для розвитку суспільства цивілізаційних норм та цінностей.

Особливо актуальними ці проблеми є для посткомуністичних економік, що переживають фундаментальні трансформації інституційної структури, які охоплюють усі сфери суспільної життєдіяльності та впливають на економічні перетворення. Їхньою стратегічною метою є розбудова соціально-орієнтованої ринкової економіки та вихід на траєкторію сталого розвитку. Йдеться про керований соціально-економічний розвиток, що не порушує своєї природної основи і спрямований на забезпечення виживання та безперервного прогресу суспільства в межах господарського ареалу біосфери. Для переходу на шлях сталого розвитку важливе значення мають всі фактори: економічні, політичні, етичні, культурні, екологічні з урахуванням їхньої інституційної основи. Відтак виникає потреба осмислення та оцінюван-

ня ефективності економічних систем в інституційному контексті. Сучасний кризовий стан економіки України не в останню чергу зумовлений неефективністю функціонування базових економічних інституцій. За цих обставин підвищення інституційної ефективності задля забезпечення сталого розвитку національної господарської системи є не лише актуальною теоретичною проблемою, але й важливими практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробку інституційної тематики в цілому та проблематики інституційної ефективності, зокрема, здійснювали відомі зарубіжні науковці: Дж.Арон, Д.Асемоглу, О. Вільямсон, Е.Глейзер, Д.Гросман, С.Джонсон, В.Каспер, Д.Норт, С.Ла Порта, Д.Ромер, Д.Робінсон, Р.Томпсон, О.Харт, А.Шлейфер. При цьому можна виокремити два основні підходи до дослідження проблем ефективності економічних систем. Представники першого (М. Альберт, Х. Лібенштайн, М. Х. Мескон, Ф. Хедоурі та ін.) аналізують загальні засади економічної ефективності та вплив інституцій на її забезпечення. При цьому, виокремлюється первинність функціонування мікроінституцій (підприємства, фірми тощо), ефективність яких стає запорукою ефективності економічної системи в цілому. Представники другого (А.Д. Виварец, Л.В. Дістергефт, Е. Долан, П. Друкер, Д. Хан та ін.) акцентують увагу на інституційній ефективності держави в ринковій економіці.

Окремим аспектам зазначеної проблематики присвячені праці українських та російських дослідників В.Базилевича, Т. Гайдай, А. Гальчинського, Н. Гражевської, С. Кірдіної, В. Колонтай, В. Лагутіна, Є. Логінова, А.Маслова, А.Нестеренка, О.Сухарева, В. Тарасевича,

А. Філіпенка, А. Чухна, В. Якубенка та інших. Аналізуючи провідні тенденції інституційного розвитку соціально-економічних систем, українські вчені акцентують увагу на феноменах інституційної комплементарності (В. Ліпов) та інституційної архітектоники (А.А. Гриценко, С. Архірєєв). Йдеться про дослідження передумов і закономірностей формування специфічних інституційних моделей, обґрунтування визначального впливу пріоритетних соціальних орієнтацій ціннісних систем на формування комплементарних (фактично – максимально взаємозалежних) інституційних блоків та інституційне структурування сучасного економічного простору з метою його адекватного пізнання.

Разом з тим, попри наявність численних досліджень у цій царині, проблема сутності та механізмів забезпечення інституційної ефективності економічних систем з метою реалізації цілей їхнього сталого розвитку залишається багато в чому невирішеною.

Метою статті є концептуалізація існуючих теоретичних підходів до визначення інституційної ефективності економічних систем та розробка на цій основі пропозицій щодо забезпечення сталого розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. Загально визнано, що ефективність – це складна, багатогранна категорія, яка є однією з базових категорій економічної теорії [2]. Концептуальні підходи до її визначення, які еволюціонували з розвитком економічної науки, нині можна об'єднати в дві основні групи. Прихильники першого підходу трактують ефективність в значенні результативності, тобто відповіді на питання: яких результатів було досягнуто, яких та скільки ресурсів було витрачено на досягнення отриманих результатів. Таким чином, йдеться про дослідження ефективності в контексті співвідношення результатів та витрат. При цьому питання про те, наскільки отриманий результат наближає суспільство до визначеної мети не ставиться. Спроба дати відповіді на це питання обумовила існування другого підходу, прибічники якого характеризують ефективність з позиції досягнення поставленої мети та реалізації стратегічних цілей суспільного розвитку.

Трактування економічної ефективності як результативності господарської діяльності характерне для більшості зарубіжних вчених – представників неокласичної теорії. При цьому одні дослідники розглядають ефективність як внутрішній параметр функціонування мікросистем (фірм, підприємств), інші – як зовнішній параметр функціонування окремих ринків. Так, наприклад, М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі вважають, що ефективність характеризується співвідношенням між обсягом виробництва продукції того чи іншого підприємства і необхідними для її виготовлення ресурсами, віддзеркалюючи результативність їхнього використання [5]. Загально відомою є концепція ефективності функціонування підприємства, розроблена американським економістом Х. Лібенштайном. Заслугою вченого стало запровадження в науковий вжиток поняття Х-ефективності в економіці, а саме: підприємство вважається Х-ефективним, якщо воно виробляє (реалізує) максимально можливий обсяг продукції за наявних ресурсів і найкращої з доступних технологій [6]. С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі визначають ефективність як співвідношення між випуском продукції та використаними для її виробництва ресурсами [3]. Розробники сучасного міжнародного стандарту управління ISO: 9000:2000 також розглядають ефективність як співвідношення між досягнутим результатом і використаними

ресурсами, що свідчить про кількісний підхід до визначення категорії "ефективність" [8].

Як уже зазначалося, прихильники другого підходу розглядають "ефективність" з позиції досягнення визначеної мети. Основи цього підходу були закладені в кінці XIX сторіччя засновниками нової сфери наукових досліджень, а саме: праксеології, яка вивчає людську діяльність з погляду її ефективності. Засновники праксеології – Л. фон Мізес, Є. Слуцький та ін. визначали її як частину теорії діяльності, що характеризує становлення компонентів діяльності в часі, враховуючи при цьому динаміку її розвитку в контексті переходу з однієї (нижчої, простішої) до іншої (більш високої, складнішої) стадії. Результатом такого переходу є створення або перетворення об'єкта, який набуває рис максимально можливої довершеності та ефективності. Зокрема, Є. Слуцький розглядав праксеологію як загальну теорію успішної, цілеспрямованої діяльності [10, с.516]. З погляду прибічників праксеологічного підходу, для того, щоб бути ефективною, господарська діяльність повинна сприяти досягненню поставленої мети, тобто максимально наближатися до визначеного зразку (норми), уникати непередбачених наслідків і непотрібних додаткових ресурсів, бути надійною і послідовною [9].

Подальший розвиток такий підхід отримав в працях Д. Хана, який розглядав "ефективність" як вміння правильно досягати запланованого [10]; П. Друкера, який вважав, що результативність є наслідком певних процесів, виконання функцій, завдань, досягнення цілей, а ефективність – наслідком правильності таких дій, звертаючи увагу на те, що обидва поняття є однаково важливими [11]; А.Д. Вивареця та Л.В. Дістергефта, на думку яких, у найбільш загальному розумінні, ефективність будь-якого виду діяльності характеризує ступінь досягнення поставленої мети [12]; Е. Долана, який визначав ефективність як вибір правильних цілей, на яких фокусується вся енергія підприємства [13] та ін. [14].

Таким чином, функція досягнення мети має важливе значення при визначенні ефективності економічних систем. Водночас концептуальний підхід до розгляду "ефективності" з позиції досягнення мети не суперечить розумінню "ефективності" в значенні кількісної результативності. Водночас він є складнішим, оскільки критеріями такого підходу є відповідність фактичного результату цільовим параметрам господарського розвитку. На думку сучасних дослідників, ефективність, розглянута з позиції досягнення визначеної мети, характеризує якість отриманого результату [3].

Водночас представники інституційного підходу використовують поняття інституційної ефективності економічних систем. Виходячи з того, що "поняття "економічна система", "економічний устрій", "правила", "інституції" означають однакові або близькі за своїм змістом сутності, а саме: відносно тривалі, підкріплені відповідними механізмами, правила людської поведінки, на які можуть орієнтуватися дійові особи у повторюваних інтерактивних відносинах" [13, с.186], вони акцентують увагу на питанні: чому і на основі яких критеріїв інституційні системи одних країн є ефективнішими за інституційні системи інших.

Таким чином, ефективність сучасних економічних систем можна розглядати крізь призму трьох взаємопов'язаних складових (рис. 1):

- економічної ефективності;
- соціально-економічної ефективності;
- інституційної ефективності.

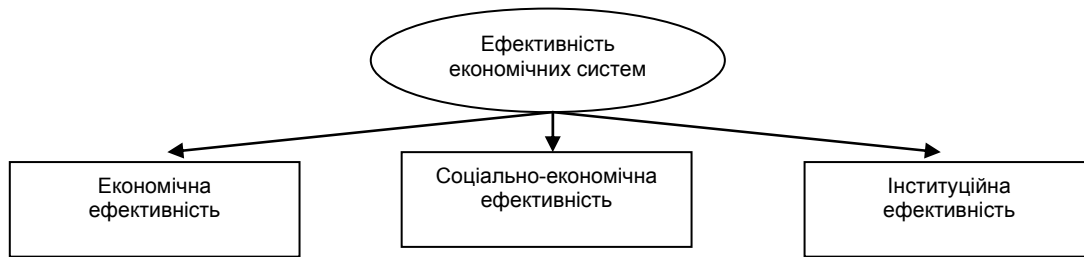

Рис. 1. Складові ефективності економічних систем

При цьому, в межах інституційного підходу можна виокремити такі напрями наукових розробок в сфері окресленої проблематики:

1. Дослідження інституційних змін та пояснення різноманітного вибору інституцій, виходячи зі ступеня їх ефективності, які базується на положенні про те, що країни вибирають економічні інститути відповідно до базових економічних потреб суспільства. Обґрунтованість такого підходу базується на теоремі Р.Коуза, який стверджував, що в разі виникнення виграшу для однієї групи суб'єктів, та одночасного зростання витрат у іншої, вказані групи можуть вдатися до переговорів задля зниження трансакційних витрат шляхом зміни інституцій. В результаті, вивільняються додаткові ресурси, які можна розподілити між групами інтересів [15, с.31]. При цьому значна кількість дослідників приділяє основну увагу аналізу передумов виникнення та функціонування економічних інституцій. Так, Х.Демсецем був доведений той факт, що інститут приватної власності виник за обставин, коли земля стала рідкісним та дорогим фактором виробництва, що і обумовило ефективність її приватизації [16, 61-70]. Пізніше, у дослідженнях О.Вільямсона, Д.Гросмана та О.Харта було доведено, що функціонування фірм і ринків націлене на забезпечення економічної ефективності [17, с.694]. Зокрема, О.Вільямсон стверджував, що фірми виникають, як об'єктивна реакція на проблеми контрактів, що стимулюють роботу ринків [13, с.144]. Іншим відомим прикладом є праці Р.Томасата і Д.Норта, в яких автори наголошують на тому, що феодальні економічні інституції були ефективним контрактом між кріпосними і власниками землі, відповідно до якого останні забезпечували суспільні блага в обмін на працю кріпосних. За відсутності оптимальної податкової системи, такий вид обміну в той час вважався цілком прийнятним [18, с.101-105].

У межах даного підходу є й інші розробки авторів, які пояснюють різноманітний вибір інституцій виходячи із ступеня їхньої ефективності. Наприклад, наголошуючи на тому, що за демократичного режиму конкуренція між політичними партіями та іншими групами впливу за прийняття рішень суспільного характеру, забезпечує ефективність політики і колективного вибору, Г.Бекер та Д.Вітман стверджують, що неефективна економічна інституція не є стійкою, тому що політичний діяч зацікавлений у функціонуванні ефективнішої економічної інституції для створення надлишку ресурсів (наприклад, поповнення податками державного бюджету) з метою підтримання свого авторитету перед виборцями [19, с.105-109].

2. Дослідження, які акцентують увагу на необхідності визначення сприйнятого більшістю членів суспільства блага як перспективи його розвитку. Так, наприклад, аналіз інституційних перетворень економічних систем передбачає, що вибір країнами таких систем спирається на бажаність та раціональні погляди їхніх керівників стосовно того, що є благом для суспільства. Приблизники цього підходу також вважають, що існує низка невизначеностей відносно правильних та ефективних соціаль-

но-економічних інституцій, оскільки політичні лідери різних країн по-своєму розуміють виконання взятих на себе зобов'язань. Наочним прикладом такого аналізу можуть слугувати теоретичні моделі Т.Пікетті, в яких автор аналізує ситуації, щодо оптимальних податкових ставок та оплати праці у суспільстві [20, с.551-584]. На думку вченого, за умов, коли праця не знаходить належної оплати, податкова ставка на доходи населення зростає в результаті недосконалої податкової системи. І навпаки: якщо пропозиція на ринку праці задовольняє попит, то прийнятним є зниження податкового тягаря. Вчений стверджує, що різні погляди на оптимальні податкові ставки породжують різноманітні сценарії їх втілення та формують специфічні економічні системи, які є стійкими протягом тривалого періоду часу.

3. Дослідження ефективності економічних систем з точки зору результативності запровадження інституцій. Відповідно до цього підходу, вибір економічних і політичних інституцій здійснюється не суспільством в цілому, а окремими політично впливовими групами, інтереси яких дуже часто не співпадають із інтересами більшості населення. Ці групи вибирають інституції, які максимізують їхню ренту, в результаті чого не відбувається зростання сукупних надлишків, доходів та інших благ більшості громадян. Для визначення ефективності економічних систем, необхідних для оптимального розвитку суспільства, співставляються суспільні витрати і вигоди від використання формальних та неформальних "правил гри". При цьому вважається, що інституції, котрі становлять основу економічної системи, є результатом вибору громадян.

Вперше системне викладення такого підходу здійснив Д.Норт у праці "Структура і рух економічної історії" (1981 р.), де показав, що суб'єктів, які контролюють державу, слід розглядати, як таких, що орієнтовані на реалізацію власних інтересів. Автор виявив, що впливові групи будуть підтримувати той набір прав власності, який максимізує їхній виграв, однак внаслідок наявності трансакційних витрат він не обов'язково буде націлений на задоволення потреб більшості [24]. Такий підхід є ситуативним, оскільки його прибічники аналізують ситуації за яких інституції, які є ефективними в одному середовищі, перестають такими бути за умов його зміни. Наприклад, деякі сучасні типи економічних систем знаходяться далеко від граничних меж своєї виробничої ефективності, водночас вони є соціально ефективними. При цьому, трансформації, які б сприяли зростанню загального добробуту населення не відбуваються, так як суперечать групі приватних інтересів.

На нашу думку, інституційна ефективність економічних систем виявляється у створенні такого інституційного середовища, яке є сприятливим для реалізації цілей сталого розвитку за умови мінімізації відповідних витрат. Водночас не можна отождествлювати поняття інституційної ефективності економічних систем та ефективності окремих інституцій, адже інституційна система економіки містить значну кількість елементів, а отже,

цілковито можливою є ситуація, за якої ефективні інституції існуватимуть паралельно з неефективними. У свою чергу, інституційна неефективність пов'язана з таким станом розвитку соціально-економічних систем, який характеризується невідповідністю отриманих результатів попередньо поставленим цілям. При цьому зниження інституційної ефективності економічних систем постає провідним чинником інституційних змін. Як зазначив один із основоположників концепції інституціоналізму Д. Норт, саме інституційні та технологічні зміни є ключем до розуміння суспільної та економічної еволюції, якій властива залежність від пройденого шляху [5, С. 198]. Йдеться про те, що інституції є результатом "процесів, які відбувались в минулому, пристосовані до обставин минулого і, таким чином, не є цілком відповідними вимогам теперішнього часу" [24, С.202]. Подібним чином значення інституційних змін в розвитку економічної системи держави розглядають і інші вчені, наголошуючи на тому, що сутністю економічного зростання є здатність довгострокового збільшення потенціалу домогосподарств до гарантування постійно змінюваних різноманітних потреб за допомогою більш ефективних технологій на основі відповідних інституційних та ідеологічних змін [31, с. 348].

Найчастіше ініціаторами інституційних змін є найбільш активні соціальні організації, які починають максимально використовувати для цього потенціал держави та її політичних організацій, але за умови, що очікувані додаткові вигоди від інституційних змін перевищать додаткові витрати. Якщо ж ніхто з агентів не зацікавлений у зміні існуючих "правил гри", виникає стан інституційної рівноваги. На думку Д.Норта, це "ситуація, коли за умов заданої міцності позиції гравців в обстоюванні своїх інтересів і сукупності договірних трансакцій, які формують загальний економічний обмін, жоден із гравців не вважає вигідним виділяти ресурси на зміну угод" [24, с. 280]. При цьому береться до уваги, що інституційні перетворення не завжди призводять до підвищення інституційної ефективності економічних систем.

Таким чином, реалізація цілей сталого розвитку, який є тривалим у часі та не відбувається за рахунок погіршення можливостей наступних поколінь людей забезпечувати свої потреби [21], потребує глибокого осмислення сутності, структури та механізмів інституційних змін. У цьому контексті заслуговує на увагу концепція інституційної матриці, що широко використовується в сучасній економічній літературі. Йдеться про сукупність базових економічних, політичних і ідеологічних інституцій, які формують історично стійку основу для відтворення соціальної структури у різних типах товариств. При цьому базові інституції утворюються на основі історичного досвіду в результаті пристосування населення до зовнішніх умов і в процесі розвитку втілюються в більш розвинені інституційні форми [25]. Йдеться про те, що сукупність усіх видів інституцій формує інституційне середовище, що поєднує різноманітні, мінливі інституційні форми та обумовлюється історичним і культурним контекстами. Відтак інституційне середовище постає фундаментальною основою економічної системи, що забезпечує її культурно-історичне й організаційно-нормативне функціонування в координатах взаємодії суб'єктів господарювання. Ці координати загальним чином окреслені у площинах економіки, політики та ідеології або у більш конкретизованому розумінні – у сферах влади, управління, власності та праці. Поєднання їх в умовах конкретного суспільства

(ХУ-матриця) – завжди неповторне, але в той же час – стало та історично обумовлене [25].

Співзвучною такому підходу є концепція інституційної архітектури А.А. Гриценка, спрямована на дослідження особливої структури інституцій фундаментального характеру, елементами якої є правила, норми, стереотипи, традиції, установи та інші соціальні утворення у їхній єдності по відношенню до суті та загальних естетичних побудов цілісної соціальної системи [30, с. 9]. Методологія такого підходу передбачає виявлення змісту механізму інституційних змін; визначення одиниці інституційного часу; характеристику інституційної будови економічної системи; виявлення змісту та особливостей інституційної архітектури бюджетної, банківської, грошово-кредитної та інших підсистем; висвітлення ролі інституційних факторів в економічній динаміці та обґрунтування стратегічних напрямів інституційного розвитку [30, с.11-12].

Головні аргументи на користь твердження щодо важливості врахування інституційної структури економічних систем з метою забезпечення цілей сталого розвитку є такими:

- інституції безпосередньо впливають на економічний розвиток, оскільки вони формують систему мотивацій ключових економічних акторів у суспільстві, а саме: сприяють інвестуванню у людський та інтелектуальний капітал, інновації, організацію виробничого процесу тощо. Зокрема, значний вплив на економічну діяльність справляють географічні і культурологічні фактори, які є основою міждержавних відмінностей у побудові інституційної структури суспільства, що значною мірою впливає на темпи економічного зростання, розподіл ресурсів та економічного багатства;

- економічні інституції є ендогенними за своєю природою та виражають колективний вибір суспільства. Водночас їхній індивідуальний вибір може призвести до нерівномірного розподілу ресурсів та виникнення конфліктів у суспільстві, що суперечить завданню досягнення соціального порядку в контексті сталого розвитку. В цьому випадку перевагу матимуть ті індивіди або групи індивідів, інституційний вибір яких буде підтриманий політично владою;

- політичні інституції також мають ендогенний характер, вони повільно змінюються протягом тривалого періоду часу, справляючи як прямий, так і опосередкований вплив на прийняття і застосування тих чи інших економічних заходів в країні. Прямий вплив є очевидним: якщо політична влада країни зосереджена в руках однієї особи або невеликої групи осіб, то внаслідок існування монополії на владу достатньо важко забезпечити захист прав власності, ефективний розподіл ресурсів, однакові можливості для населення країни в користуванні суспільними благами тощо. Непрямий вплив проявляється у наступному: політичні інституції де-юре встановлюють розподіл політичної влади, яка безпосередньо впливає на вибір економічних інституцій. Подібна інституційна ієрархія чітко відображає вплив політичних інституцій, як на вибір економічних інституцій, так і на досягнення соціально-економічних результатів [6].

Що стосується економічної системи України, то її інституційне середовище характеризується неоднорідністю інституцій, що перебувають на різних етапах розвитку; асинхронністю їхнього функціонування, обумовленою циклічністю інституційного розвитку; дискретністю перетворень, пов'язаних зі ступенем підготовленості суб'єктів і агентів до зміни звичних норм і правил. Як відомо інституції знижують трансакційні витрати підприємців за допомогою стабілізаційних факторів в інституційному середовищі забезпеченості впевненості під час обміну правами власності та створення стабільної структури для здійснення трансакцій. Але подібні правила гри в Україні

під час руйнації адміністративної системи були відсутні, інституційне середовище у значній мірі було непередбачуваним, "непрозорим" і нестабільним. Подібна ситуація призвела до збільшення часу на пошук партнерів, ресурсів, переговори з бізнес – компаньйонами та вартості необхідного захисту контрактних зобов'язань і в кінцевому рахунку – до збільшення трансакційних витрат. Під-

твердженням неефективності сформованої в Україні інституційної системи є її рейтингові показники за якістю суспільно-політичних інститутів. Так, за результатами дослідження Світового економічного форуму, Україна упродовж останніх п'яти років займає одні з найнижчих місць серед європейських держав у рейтингу за якістю інституційного середовища (табл.1).

Таблиця 1. Рейтинги України за якістю суспільно-політичних інститутів, СЕФ, 2008-2013 рр.

Роки	2008	2009	2010/2011	2012/2013
Загальна кількість держав у рейтингу	134	133	139	144
Місце України у рейтингу				
Якість суспільно-політичних інституцій	115	120	134	132
А. Державні інституції				
Право власності	123	127	135	134
Захист прав інтелектуальної власності	114	108	113	120
Відволікання державних засобів	97	115	129	117
Довіра суспільства до політиків	101	105	122	120
Незаконні платежі та хабарі	-	-	127	133
Незалежність судочинства	119	123	134	124
Фаворитизм в прийнятті рішень	96	109	127	119
Марнотратність державних витрат	98	114	131	128
Тягар державного регулювання	91	108	125	135
Ефективність законодавчої бази	116	130	138	141
Прозорість розробки урядом політичного курсу	114	107	114	123
Витрати бізнесу внаслідок тероризму	67	46	58	36
Витрати бізнесу внаслідок злочинності	61	46	65	42
Організована злочинність	98	93	116	94
Надійність поліції	106	108	122	123
Б. Приватні інституції				
Ділова етика підприємств	118	121	130	124
Прозорість проведення аудиту та звітності	113	117	128	122
Ефективність корпоративного управління	89	94	90	113
Захист інтересів міноритарних акціонерів	129	132	138	141
Захист інтересів інвесторів	-	-	93	94

* Джерело: Складено автором за: [27]

Як свідчать дані табл. 1, за розвитком суспільно-політичних інституцій у 2012-2013 рр. Україна посіла 132 місце з 144 досліджуваних країн. При цьому спостерігається значне погіршення ситуації у сфері ефективності корпоративного управління (89 місце з 134 в 2008 р та 113 місце з 144 в 2012-2013 р.), стрімке послаблення захисту інтересів міноритарних акціонерів та інвесторів (129 місце з 134 в 2008 р та 141 місце з 144 в 2012-2013 р.). Надзвичайно складною є ситуація, пов'язана із фаворитизмом в прийнятті рішень (погіршення рейтингу із 96 місця до 119), марнотратністю державних витрат (зниження рейтингу із 89 до 128 місця) та тягарем державного регулювання (падіння із 91 на 135 місце в рейтингу). Слід також відзначити низький рейтинг України за показником захисту прав власності (134 місце), зумовлений корупцією в державних органах влади, можливостями для неформального впливу на судову владу, недосконалим законодавством тощо.

Важливо зауважити, що за умов недієздатності інституцій централізованої командно-адміністративної системи господарювання в Україні відбулося руйнування загальносистемних універсальних інституцій, таких, як ділова етика, громадський контроль, а вивільнені ніші інституційної структури заповнилися неформальними тіньовими інституціями. Так, за оцінками експертів загальне податкове навантаження в Україні майже вдвічі перевищує цей показник в інших країнах та становить до 80% отриманого доходу. Тіньовим сектором економіки за межі держави перераховується понад 63 млн. грн., а суми щорічного ухилення від оподаткування сягають майже 5,7 млн. грн. [26]. Протягом останніх 20 років в економіці країни посилювалися не-

сприятливі тенденції подальшого погіршення підприємницького середовища. Частина населення, яке вважає корупцію, надмірне регулювання, політичну нестабільність, лобіювання та несумлінну конкуренцію перешкодою для бізнесу зростає. При цьому від 24 до 28% представників малого та середнього бізнесу зазначають, що для отримання ліцензій, здійснення процедур митного огляду, реєстрації та сертифікації вони вимушені були здійснювати неофіційні платежі. При одержанні дозволів кількість таких підприємств зростає до 38–42% [26]. Звичайно такі дані є досить суб'єктивними, проте варто звернути увагу на те, що близько 70% громадян України вважають корупцію нормальним явищем та звикли до подібних "правил гри" [26].

В умовах сформованої в Україні інституційно неефективної економічної системи, найвищу винагороду отримували не бізнес, а чиновники – переважно як оплату за допомогу у вирішенні певних питань [28]. За відсутності чіткої специфікації прав власності, справедливого доступу до ресурсів, розподілу благ, податкового навантаження тощо в суспільстві виникла потреба у кардинальних інституційних змінах. Масові громадянські протести, що вилилися у зміну влади в Україні в лютому 2014 р., значною мірою були детерміновані критичною для збереження компліментарності (взаємодоповнюваності) соціально-економічної системи невідповідністю суспільних цінностей та реалій суспільного розвитку. Так, природне прагнення до свободи підприємницької діяльності наштовхувалося на численні корупційні бар'єри; принципи чіткої специфікації та захисту приватної власності не могли бути реалізовані за умов неефективності судової системи тощо. Таким чином,

йдеться про революційну інституційну зміну, викликану зменшенням інституційної ефективності економічної системи та прагненням розбудови цивілізованого інституційного середовища. При цьому зміна базових соціально-економічних інституцій, які формують довгострокову основу стабільного існування суспільства [29, с.98], відбувається з урахуванням ключового значення соціальних орієнтацій [29, с.117-120]. Йдеться про такі пріоритетні напрями підвищення інституційної ефективності національної економіки:

1) підтримка та розвиток національних культурних цінностей, забезпечення соціального захисту населення та екологічної безпеки, ефективна протидія тінізації і криміналізації економіки та суспільства, масштаби яких унеможливають будь-які реформи і характеризуються як головна загроза національній безпеці країни;

2) максимально швидка заміна неформальних інституцій на формальні, здатні забезпечити ефективну взаємодію між економічними суб'єктами, гарантуючи, тим самим дотримання фундаментальних принципів захисту прав власності та свободи підприємництва з метою подолання корупції, тінізації та криміналізації економіки;

3) забезпечення ефективної діяльності органів державної влади, відкритість та прозорість функціонування яких може суттєво зменшити або і взагалі звести до мінімуму корупційну складову у бізнесі;

4) створення умов для формування громадянського суспільства з метою забезпечення дієвого контролю з боку громадськості за бізнесом та державою задля реалізації цілей сталого розвитку.

Висновки. Ефективність сучасних економічних систем є складною багатоплановою категорією, яку можна аналізувати кризь призму неокласичного, праксеологічного та інституційного підходів. Інституційна ефективність економічних систем характеризується створенням такого інституційного середовища, яке є сприятливим для реалізації цілей сталого розвитку. Йдеться про якісну результативність господарського розвитку, що визначається гармонійним поєднанням пріоритетів економіки, екологічної безпеки, соціальних ідеалів та культурних цінностей суспільства.

Інституційні зміни постають як процес, спрямований на підвищення інституційної ефективності економічних систем шляхом удосконалення інституційної архітектури та інституційних форм, заданих типом інституційної матриці суспільства. Йдеться про збереження базових інституцій та цивілізаційних цінностей суспільства в умовах постійного розвитку конкретних форм мінливої соціальної практики. В якості головної внутрішньої причини таких змін постає ускладнення функціонування та розвитку сучасних економічних систем, а саме: науково-технологічні зрушення, збільшення масштабів виробництва, залучення нових ресурсів у господарську діяльність, посилення соціальної спрямованості та врахування екологічних обмежень економічного розвитку. Зовнішні причини, або фактори інституційних змін яскраво виявляються в умовах глобалізації, коли менш розвинені держави інтегруються в структури вже сформованих світогосподарських зв'язків та формують цільові параметри реформ, орієнтуючись на інституційні моделі, характерні для розвинених держав. Загально визнано, що наслідки таких інституційних перетворень є суперечливими в силу неконгруентності запозичуваних інституцій і можуть супроводжуватися загостренням соціальних, економічних та екологічних проблем у "реформованих" державах. Таким чином,

сучасні інституційні трансформації, що відбуваються під впливом ендогенних та екзогенних чинників, є складними та багатоплановими перетвореннями, які не завжди призводять до підвищення інституційної ефективності економічних систем.

Інституційне середовище України характеризується неоднорідністю його складових, що перебувають на різних етапах розвитку; асинхронністю їхнього функціонування; дискретністю перетворень, пов'язаних зі ступенем підготовленості суспільства до зміни звичних норм і правил. Підвищення інституційної ефективності соціально-економічної системи України детермінує необхідність підтримки та розвитку національних культурних цінностей, забезпечення соціального захисту населення та екологічної безпеки, ефективної протидії тінізації і криміналізації економіки та суспільства, переходу від неформальних до формально визнаних інституцій та створення умов для максимально ефективного їх функціонування, забезпечення ефективної діяльності органів державної влади та створення умов для формування і розвитку громадянського суспільства. При цьому розбудова нового інституційного середовища національної економіки повинна відбуватися з урахуванням принципу компліментарності (цілісності та взаємодоповнюваності) інституцій на основі визнання пріоритетності цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Рац О. М. Визначення сутності поняття "ефективність функціонування підприємства" / О. М. Рац // Економічний простір: Зб. наук. праць. 2008. – №15. – С. 275–285.
2. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
3. Якимчук Т. В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Т. В. Якимчук – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtpdf
4. Макконелл К. Р. Економіка: принципи, проблеми, політика. Пер. С 13-го англ. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – Изд. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 974 с.
5. Мескон М.Х. Основи менеджменту : пер. з англ. / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Изд-во "Дело", 1998. – 704 с.
6. Leibenstein, H. Allocative Efficiency and X-Efficiency // The American Economic Review, 56 (1966). – PP. 392-415
7. Маслов А. О. Інституційна структура та її еволюція у творчості Дагласа Норта / Електронний ресурс. – Режим доступу : [<http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/1512/1/Maslov.pdf>]
8. Does ISO 9000 certification pay? // ISO Managements System. 2002. Juli – August. P.3140.
9. Грицанов А.А. Новейший философский словарь / А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
10. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / Д. Хан; пер. с нем. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 800 с.
11. Друкер П. Эффективное управление / П. Друкер : пер. с англ. М. Котельниковой. – М. : Изд-во "Астрель", 2004. – 284 с.
12. Выварец А.Д. Эффективность производства: теория, методология и методика оценки / А.Д. Выварец, Л.В. Дистергефт // Экономическая эффективность: теория, методология, практика : сб. научн. стат. – Екатеринбург : Изд-во "УГТУ", 2000. – С. 323.
13. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / О. Е. Вільямсон. – К. : АртЕк, 2001. – 457 с.
14. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ / Ю.П. Сурмин – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
15. Coase, R.H. The Problem of Social Cost, Journal of Law and Economics, № 3, 1960. – pp.1-44.
16. Demsetz, H. Toward a Theory of Property Rights, American Economics Review, №57, 1967 – pp.61-70.
17. Williamson, O. The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting, New York, Free Press. 1985.
18. North, D., Thomas, R.P. The Rise of the Western World: A Economic History. Cambridge, Cambridge University Press.1973. – p. 101-105.
19. Wittman, D. Why Democracies Produce Efficient Results, Journal of Political Economy. № 97. 1989 – pp.1395–1424.
20. Piketty, T. Social Mobility and Redistributive Politics, Quarterly Journal of Economics. №100. 1995. – pp.551–584.
21. Romer, D. Misconceptions and Political Outcomes, Economic Journal, №113. 2003. – pp.1–20.
22. Moore, B.Jr. Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World, Boston, Beacon Press.1998. – P.22.

23. Djankov, S., LaPorta, R.F., Shleifer, A. Courts // Quarterly Journal of Economics, 2003. – №118. – pp.453–517.

24. North, D.C. Structure and Change in Economic History, New York, W.W. Norton. 1981. – p.33.

25. Кирдина С.Г. Политические институты регионального взаимодействия: пределы трансформации // Общественные науки и современность, 1998. – № 5.

26. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon

27. The Global Competitiveness Report 2008-2013. – Geneva / Web: <http://www.weforum.org>.

28. Базилевич В. Глосарій зеленого бізнесу: українсько-німецько-російсько-англійський / Базилевич В., Вальтер Д. – К.: Знання, 2010. – 518 с.

29. Липов В. Институциональная комплементарность социально-экономических систем / В. Липов. – Х.: Изд-во ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. – 484 с.

30. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / Под ред. А.А.Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.

31. Kuznets S. Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure. Cambridge. Belknap Press of Harvard University Press. – 1971. – 363 p.

Надійшла до редколегії 17.05.14

О. Демидюк, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ПОВЫШЕНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Исследована проблема институциональной эффективности экономической системы Украины в контексте устойчивого развития. Определены особенности институциональной матрицы экономической системы Украины. Обоснованы пути повышения институциональной эффективности национальной экономики.

Ключевые слова: эффективность, институциональная эффективность, институциональная матрица, экономическая система.

O. Demydiuk, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

INCREASING INSTITUTIONAL EFFICIENCY OF ECONOMIC SYSTEM AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

The paper studies the problem of institutional efficiency of the economic system of Ukraine in the context of sustainable development. The study shows features of the institutional matrix of the economic system of Ukraine. The results highlight ways of increasing the institutional efficiency of the national economy.

Keywords: efficiency, institutional effectiveness, institutional matrix, the economic system.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014; 160: 33-37

УДК 659.127.3:004.77

JEL: M300

Т. Дубовик, канд. екон. наук, доц.

Київський національний торговельно-економічний університет, Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ДОВІРИ СПОЖИВАЧІВ ДО ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНІВ

В статті наведена концептуальна модель дослідження основних факторів, які впливають на довіру споживачів до інтернет-магазинів: надійність інтернет-магазину та інформаційної системи для здійснення покупок в Інтернеті, фактори етичної інтерактивності, інтернет-маркетингові комунікації інтернет-магазину та інші фактори. Визначено ступінь індивідуальної довірчої схильності споживача, яка відображає особисті риси, культуру і попередній досвід. Запропоновано імплементувати ознаки довіри споживачів через елементи сайту інтернет-магазину.

Ключові слова: довіра споживачів в Інтернеті, модель довіри споживачів до покупок в Інтернеті, інтернет-торгівля, мережа Інтернет, інтернет-магазин.

Постановка проблеми. В 2013 р. на eBay, Amazon та інших торгових майданчиках зробили покупки більше чверті українських інтернет-користувачів. Виявлено, що популярність цих ресурсів буде зростати. А це поставить у жорсткі умови вітчизняну інтернет-торгівлю. Аналітики відзначають, що в результаті в Україні залишиться всього два-три ресурси, які зможуть впровадити передові технології і завоювати довіру клієнтів. Тому українським інтернет-магазинам слід підвищувати рівень довіри та обслуговування споживачів [1]. Зростає довіра не тільки до іноземних магазинів, а й до українських. Так, в зарубіжних інтернет-магазинах на рівень довіри споживачів впливають невисокі ціни майже на всі види товарних груп, ексклюзивний, якісний товар, безкоштовна доставка, в українських – в основному, це цінова політика на товари побутової техніки та електроніки. Тільки великі інтернет-магазини дотримуються всіх стандартів якості обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан досліджень поняття довіри в сфері психології висвітлено у роботах – Антоненко, 2004 [2]; Веселов, 2004 [3]; Журавльов, Сумарокова, 1998 [4]; Купрейченко, 2008 [5]; Скрипкіна, 2000 [6]; Шрадер, 2004 [7]; Vachmann, Zaheer, 2006 [8]; Kramer, 1999 [9]. Інший близький на-

прям – вивчення довіри споживачів до різних технічних товарів (Morgan, Hunt, 1994 [10]), який ведеться в рамках соціальної психології, психології комунікації, психології маркетингу і реклами. Значними є наукові роботи, присвячені проблемі довіри техніці – Lee, Moray, 1992 [11]; Lewandowsky et al., 2000 [12].

Хоча важливість визначення поняття довіри широко представлено різними науковцями, є розбіжності у визначенні, характеристиках, минулому досвіді споживачів, і результатах. Mayer, Davis, and Schoorman, 1995 визначили коло питання, які мають розбіжності [13]:

- труднощі у визначенні поняття довіри;
- вплив минулого досвіду споживача на ступінь довіри;
- нездатність чітко виявити взаємозв'язок між довірою і ризиком;
- проблемні питання у взаємовідносинах сторін, які формують довіру і осіб, які, довіряють.

Дані питання актуальні і в сучасному світі інформаційно-комунікаційних технологій. Крім того, аналіз літературних джерел свідчить про те, що більшість науковців концентрується на поняттях довіри "особи до особи" (наприклад, у психологічних дослідженнях) або довіри "організація до організація" (наприклад, при ви-